

ZEKÂT RİSALESİ

Zekâta Tabi Olan Mallar,
Hesaplanması ve Toplanması

Yayıncı

IGMG – Islamische Gemeinschaft Millî Görüş e. V.
İslam Toplumu Millî Görüş
Boschstraße 61-65 | D-50171 Kerpen
T +49 2237 656-0 | F +49 2237 656-555
www.igmg.org | info@igmg.org

Bu eser, IGMG İrşad Başkanlığının bir çalışmasıdır.

© IGMG – Islamische Gemeinschaft Millî Görüş e. V.
3. Baskı, Köln, Nisan 2015

Tüm hakları saklıdır. Eser, IGMG – Islamische Gemeinschaft
Millî Görüş e. V.'nin yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen
basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz.

Yayına Hazırlayan

PLURAL Publications GmbH | www.plural-publications.eu

Tasarım | Dizgi | Baskı

99names communication GmbH | www.99names.eu

GİRİŞ	4
ZEKÂT	5
1. Zekât Nedir?	5
2. Zekâtı Kimler Öder?	5
3. Kur'an ve Sünnet'te Zekât	6
4. Zekât Verilmezse Ne Olur?	7
5. Zekâtın Farz Kılınmasının Hikmetleri	8
6. Zekât Sadece Bir Sadaka mıdır?	9
TARİH BOYUNCA ZEKÂT	11
1. Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemi	12
2. Hz. Ebû Bekir (r.a.) Dönemi	14
3. Hz. Ömer (r.a.) Dönemi	14
4. Hz. Osman (r.a.) Dönemi	14
5. Hz. Ali (r.a.) Dönemi	15
ZEKÂTIN TOPLANMASI VE DAĞITILMASI	15
1. Zekâtın Toplanma Usulü ve Dağıtılması	15
2. Günümüzde Zekât Nasıl Toplanmalıdır?	16
ZEKÂTIN HESAPLANMASI	18
1. Altın, Gümüş ve Paranın Zekâtı	19
Altın ve Gümüşte Nisap Ziyinet Eşyası Nisap Tamamlama Ayarı Düşük Altın ve Gümüş Kâğıt Para Alacaklar	
2. Ticaret Mallarının Zekâtı	23
Ticaret Malından Zekât Alınmasının Şartları Ticaret Zekâtının Hesaplanması	
3. Şirketlerin Zekâtı	25
Sermaye Ortaklığı Hisse Senetleri Tahviller Kâr Ortaklığı Ticaret Mallarının Zekâtının Tespitinde Misaller	
4. Hayvanların Zekâtı	28
Koyun ve Keçiler Sığır ve Mandalar Develer	
5. Bina ve Sanayi Tesislerinin Zekâtı	29
6. Zekâtı Ödeme Yolları	30
7. Muhtelif Meseleler	30
FITIR SADAKASI (FİTRE)	32
SON SÖZ	34

Bu risalenin hazırlanış amacı, İslam'ın beş temel esasından birisi olan, ifa edilmesi -toplum huzuruna katkı sağlaması için- son derece ciddi bir şekilde takip edilmesi gereken zekât ibadetinin Rabbimiz'in rızasına uygun veçhile eda edilmesine mütevazi bir katkı sağlamaktır.

Zira zekât ibadetinin eda edilmemesi ya da Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in uygulamasının hilafına hareket ederek farklı bir uygulama yapılması, dinimizin hoş görmediği bir husustur.

Kâinattaki her şeyi denge üzerine yaratan Rabbimiz, başta zekât ve diğer mali ibadetler vasıtası ile toplumsal denge ve uyumu sağlamayı murat etmiştir. Mal ve mülkün asıl sahibi Cenâb-ı Hak'tır; insan sadece emanetçidir. İnsan, emanetinde olan bu mal üzerindeki tasarruf hakkını mülk sahibinin iradesi doğrultusunda kullanmakla mükelleftir. Ayrıca insan servet kazanırken helal olmasına dikkat etmeli ve yaratılan her şeye karşı adil davranmalıdır. Harcarken de yine Allah'ın rızasına uygun istikamette harcayarak, toplumun geneline karşı sorumluluk bilinci taşımalıdır.

Özellikle dinî azınlık olarak yaşamakta olduğumuz bu coğrafyada, İslam'ı temsil edecek ve Müslüman camianın geleceğini inşa edecek kurumları oluşturmak ve yaşatmak birinci derecede sorumluluğumuzdur. Mali ibadetlerini gereği gibi yerine getirmeyen veya mali ibadetlerini eda ederken Müslüman nesillerin imani sorunlarını dikkate almadan sarf eden kardeşlerimiz, bu sorumluluklarını yerine getirme noktasında başarılı olamamışlardır.

Yaşadığımız sosyal şartlar altında, Müslüman toplumun aksayan yönlerinin tamiri, ihtiyaçlarının karşılanması, iç dinamikleri itibariyle sağlıklı bir toplum yapısının sürekliliği için, mali ibadetlerin yerli yerince edası vicdani sorumluluğumuzdur.

İslam tarihi boyunca titizlikle toplanan ve gereken hizmetlere sarf edilen zekât, bütün boyutlarıyla müesseseleşmiş ve algı olarak toplumun belleğinde yer etmiş, hassasiyetle uygulanmıştır.

Günümüzde zekât ibadeti ferdi tercih noktasında uygulanmaktadır. Bundan dolayı da zamanla önemi unutulmakta ve uygulamasında bilgi eksikliğinden kaynaklanan yanlışlıklar yapılmaktadır. Risalenin içeriğinde de ifade edildiği gibi, ciddi manevi sorumlulukları beraberinde getiren bu ibadetin Allah'ın rızasına uygun ifa edilebilmesi için IGMG olarak bir zekât ve fitre fonu oluşturduk ve bu alanda yıllardır hizmet sunmaktayız. Bu önemli mali ibadetin edasında siz kardeşlerimizin bilgi eksikliğinden kaynaklanan nedenlerle manevi mesuliyete düşmemesi için bu risale hazırlandı. Lüzumu hâlinde daha geniş bilgilendirme teşkilatımızın ilgili birimlerinden alınabilir.

İbadetlerimizin Allah (c.c.) katında makbul olması duası ile.

ZEKÂT

1. Zekât Nedir?

“Zekât” kelime olarak “bereket, temizlik, üreme, çoğalma, artma, övme” gibi anlamlara gelir. İslam’da zekât şöyle tarif edilir: Belli mal türlerinin belirli bir bölümünü, Allah Teâlâ’nın belirlediği yerlerin hepsine veya içlerinden bir kısmına ibadet niyetiyle vermektir.

Zekât mallarından tayin edilen miktarın yıllık olarak çıkarılması ve zekât toplamaya yetkili kurumlara ve ihtiyaç sahiplerine verilmesi farzdır. Ödenecek zekât miktarı, zekâtının verilmesi farz olan malın kendisinden de olur, onun kıymeti üzerinden nakit de olur.

2. Zekâtı Kimler Öder?

Zekât, akıl baliğ, olgunluk hâlini idrak etmiş, Müslüman ve hür, temel ihtiyaçlarından ve borçlarından fazla olarak, üzerinden bir yıl geçmiş zekât mallarından nisap miktarı mala sahip olan her erkek ve kadın üzerine farz olur.

1. “Sadakalar (zekâtlar) Allah’tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslam’a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihat edenlere, yolcuya mahsustur. Allah pek iyi bilendir, hikmet sahibidir.” (Tevbe suresi, 9:60); “Onların mallarından sadaka (zekât) al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin. Ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (onları yatıştırır). Allah iştir, bilendir.” (Tevbe suresi, 9:103)

3. Kur'an ve Sünnet'te Zekât

Kur'ân-ı Kerîm'de 30 âyet-i kerîmede zekât ibadeti bizzat “zekât” kelimesi ile zikredilmekte ve ödenmesi emrolunmaktadır. Ayrıca 14 ayette “sadaka” kelimesi geçmektedir. Bunlardan bir kısmı da yine zekât anlamındadır; Tevbe suresinin 60. ve 103. ayetlerinde olduğu gibi.¹

73 ayette ise “infak” ve “nafaka” kelimesi kullanılmaktadır. Bu ayetlerden bir kısmında da maksat ve murat yine zekâttır. Muhammed suresinin 38. ayetinde² olduğu gibi.

Şu üç ayet zekâtın farz bir ibadet olduğunun delilleridir:

*“Namazı kılın, zekâtı verin.”*³

*“Müminlerin mallarından zekât al ki onları temizleyip mallarını çoğaltsın.”*⁴

*“Hasat günü ürünün hakkını ödeyin.”*⁵

Şu hadîs-i şerifler de zekâtın farz oluşunun delilleridir:

*“İslam beş temel üzerine kurulmuştur. Bunlardan biri de zekât vermektir.”*⁶

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Muâz b. Cebel (r.a.)'ı Yemen'e vali olarak gönderirken kendisine şu sözleri söylemişti:

*“Onlara bildir ki, Allah Teâlâ kendilerine zekâtı farz kılmıştır. Zekâtı oranın zenginlerinden al, fakirlerine ver.”*⁷

Zekâtın farz bir ibadet olduğu hususunda asırlarca bütün müçtehit ulema fikir birliği içerisinde olmuştur. Zekât, herhangi bir bağış, hibe, nafîle sadaka ve yardım değildir. Zekât, zekât mükellefi olan her Müslüman'ın yılda bir defa zorunlu olarak vermesi gerekli olan mali bir ibadettir. Bundan dolayıdır ki, zekâtın farz olduğunu inkâr eden kimse dinden çıkar. Zekâtın farziyyetini şüphesiz bir şekilde kabullenip fakat az ödemek için gizleyen veya vermeyip kendine saklayan da günahkâr olur.

2. “İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağırılıyorsunuz. İçinizden kiminiz cimrilik ediyor. Ama kim cimrilik ederse, ancak kendisine cimrilik etmiş olur. Allah zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O'ndan yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir toplum getirir, artık onlar sizin gibi de olmazlar.” (Muhammed suresi, 47:38)

3. Bakara suresi, 2:110

4. Tevbe suresi, 9:103

5. En'âm suresi, 6:141

6. Buhârî, İman, 1, 2; Müslim, İman, 19-22; Tirmizî, İman, 3; Nesâî, İman, 3

7. Buhârî, Zekât, 1; Ebû Dâvûd, Zekât, 5; Nesâî, Zekât, 46; İbn Mâce, Zekât, 1

4. Zekât Verilmezse Ne Olur?

Zekâtı eda etmemek hem dünyevi hem de uhrevi cezalara sebep olur. Aşağıdaki âyet-i kerîme ve hadîs-i şerifler zekât vermenin dünyevi zararlarına işaret eder:

*“Sadaka (zekât) bir mala karışırsa, o mal helak olur.”*⁸

*“İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağırılıyorsunuz. İçinizden kiminiz cimrilik ediyor. Ama kim cimrilik ederse, ancak kendisine cimrilik etmiş olur. Allah zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O’ndan yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir toplum getirir, artık onlar sizin gibi de olmazlar.”*⁹

*“Karada ve denizde mal ancak zekât verilmediği için helak oldu.”*¹⁰

*“Her kim malın zekâtını vermezse Allah onun malından korumasını kaldırır.”*¹¹

*“Zekât mağram (ceza verir gibi verilir) olduğu zaman, işte bunlar olduğu zaman o anda şunları bekleyin; kırmızı rüzgar, insanlarda şekil değişmesi (başka mahluklara benzemesi), kara parçalarının batması.”*¹²

*“Mallarınızı zekât ile temizleyiniz.”*¹³

*“Zekât verilmediği zaman hayvanlar helak olur.”*¹⁴

*“Bir toplum zekâtı yasaklarsa, sema katılaşır. Eğer hayvanlar olmasaydı, hiç yağmur yağmazdı. (Mallarının zekâtlarını vermediklerinde, gökten onlara yağmur yağdırılmazdı.)”*¹⁵

*“Namazı terk edene zekât helal olmaz. Onunla aynı yerde oturmayın ve aynı yerde kalmayın. Muhakkak ki semadan lanet onun üzerine iner.”*¹⁶

Yukarıda zikredilen ayet ve hadîs-i şeriflerden anlaşılan uyarıları şöyle özetleyebiliriz:

- 1) Zekâtın ödenmesinde, Allah’ın emrinin tersine hareketle cimrilik edildiği takdirde Allah bu nimetleri ve bu muazzam ibadeti yerine getirme görevini bizden alıp başka toplumlara verecektir.
- 2) Karada ve denizde malın helaki sebebi ancak zekâtın verilmemesidir.
- 3) Hayvancılığın helak olmasının sebebinin yine zekâtın verilmeyişidir.
- 4) Zekât hangi mala karışırsa onu mutlaka helak edecektir.

8. Muhammed suresi, 47:38

9. Beyhakî, Zekât, H. No: 7455

10. Taberânî, 1/24, H. No: 16

11. Süyûtî, Lübâbü’l-hadîs, Faziletü’z-zekât, s. 27

12. Süyûtî, el-Câmiu’l-kebîr, 1/1402 H. No: 1066

13. Süyûtî, Lübâbü’l-hadîs, Faziletü’z-zekât, s. 27

14. Beyhakî, Zekât, H. No:7239

15. İbn Mâce, 12/25, H. No: 4009

16. Ebû’l-Leys es-Semerikandî, Kurratu’l-uyûn, s. 23, H. No: 19

- 5) Zekât verilmeyen memleketlerde yağmur men edilecek, iklimler bozulacaktır.
6) İsteksiz verilmesi hâlinde belalar, depremleler çoğalacaktır, inananların şekil değişikliğine sebep olacaktır.

Zekâtı terketmenin ahirette getireceği cezalara Kur’ân-ı Kerîm’de ise řu ayetlerde işaret olunmaktadır:

“Allah’ın, kereminden kendilerine verdiklerini (infakta) cimrilik gösterenler sanmasınlar ki o, kendileri için hayırlıdır; tersine bu onlar için pek fenadır. Cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah’ındır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”¹⁷

“Dini yalanlayanı gördün mü? İşte o, yetimi itip kakar; yoksulu doyurmaya teşvik etmez; Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar gösteriş yapanlardır ve hayra mani olurlar.”¹⁸

5. Zekâtın Farz Kılınmasının Hikmetleri

Zekâtın farz kılınışında birçok hikmet vardır. Bunlar son derece açık hususlardır. Allah her insanı farklı yeteneklerle donatmıştır. Buna bağlı olarak da toplumda servet dağılımı farklı kişilerin elinde şekillenir. Kur’ân-ı Kerîm bunu řu şekilde ifade buyurur: *“Allah rızık konusunda sizin bazınızı bazınızdan üstün kılmıştır.”¹⁹*

Servet üstünlüğüne sahip olan insanların, mallarının bir kısmını ihtiyaç içinde olan yerlere vermeleri farz kılınmıştır. Çünkü farz kılınarak dinî mesuliyet duygusu ile bir zorlama olmazsa, zenginlerden ihtiyaç olan yerlere mal akışı düzenli bir şekilde olmazdı. Zira âyet-i kerîmede hem Mekke dönemindeki zekât ve sadakayı hem de Medine dönemindeki zekâtı kapsayarak şöyle buyurulmuştur: *“Onların mallarında, dilenen ve mahrum olanlar için belirli bir hak vardır.”²⁰*

Gelir dağılımındaki farklılıklar karşısında en önemli tedbir zekât ibadetinin farz kılınmış olmasıdır. Zekât ile İslam’ın sosyal yardımlaşma ve dayanışma hedefi böylece gerçekleşmiş ve servet yalnız zenginler arasında dönüp dolaşan güç olmaktan çıkarak toplumsal dengelerin korunmasını sağlamış olur.

17. Âl-i İmrân suresi, 3:180

18. Mâûn suresi, 107:1-7

19. Nahl suresi, 16:71

20. Meâric suresi, 70:24

Zekât hangi hikmetlerden dolayı farz kılınmıştır, sorusunun cevaplarını birkaç madde hâlinde, aşağıdaki gibi cevaplandırabiliriz:

1) Zekât sayesinde mali durumları daha iyi olanlarla ihtiyaç içinde olanlar arasında sevgi ve saygı duyguları gelişir. Kıskançlıkla meydana gelebilecek sıkıntılar azaltılmış olur. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Mallarınızı zekât vermek suretiyle koruma altına alın, hastalıklarınızı sadaka vererek tedavi edin, gelecek olan belalara karşı dua ile hazırlıklı olun.”*²¹

2) Zekât çalışarak kazanamayacak kadar âciz olan insanlara yaşama imkânı sunar. Bu sayede toplum bir nebze de olsa yoksulluğa çare bulmuş, devletin de eli güçlenmiş olur. Allah’ın resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Kıyamet günü yoksullar sebebiyle vay zenginlerin hâline!... Yoksullar şöyle diyecekler: ‘Rabbimiz! Senin bize ayırdığın hakları vermemek suretiyle bize zenginler haksızlık ettiler.’ Allah Teâlâ şöyle buyuracaktır: ‘İzzetim ve celalim hakkı için, sizi kendime yaklaştıracığım, onları ise uzaklaştıracığım.’* Hz. Peygamber (s.a.v.): *“Zenginlerin mallarında dilenen ve dilenmeyenlerin belirli bir hakları vardır.”*²² ayetini okumuştur.²³

3) Zekât insanın cimrilik sıfatını tamir eder, cömertlik ve diğerkâmlık duygularını geliştirir ve güçlendirir. Çünkü servetinden bir kısmını sadece Allah rızası için ihtiyaç içindekilere verebilen ve buna karşılık Allah rızasından başka bir şey beklemeyen mümin, artık insanlığın menfaat ve maslahatına olan hizmetleri kendi kişisel menfaatlarından önde tutacak ahlaki olgunluğa ulaşmış olur.

4) Zekât Allah tarafından ihsan edilen servet nimetine şükür anlamı taşır. Sada-ka verdiği için mali olarak zayıflanmadığı ve zekâtla mal noksanlaşmadığı gibi, içinden zekâtı çıkarılan mal bereketlenir ve artar. Kur’ân-ı Kerîm bunu şöyle beyan buyurur: *“Eğer siz şükrederseniz, mutlaka verdiğim nimetleri artırırım.”*²⁴

6. Zekât Sadece Bir Sadaka mıdır?

Kur’ân-ı Kerîm’de; *“Namazı tam kılın, zekâtı hakkıyla verin, rükû edenlerle beraber rükû edin.”*²⁵ mealinde birçok ayet vardır. Bu ayetlerde hem fâni dünya hayatının hem de ahiret hayatının tam bir uyum hâlinde olabilmesi için, insanın manevi yönü ile maddi yönü bir araya getirilmektedir. Müslüman’ın hayatının hiçbir yönü ihmal edilmemiş, her şey ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

21. Taberânî ve Ebû Nuaym el-Hilye’de; Hatîb, İbn Mes’ûd’dan; Ebû Dâvûd ise mürsel olarak Hasan’dan rivayet etmiştir. Hadis zayıftır.

22. Meâric suresi, 70:24

23. Heysemî, Mecma’u’z-zevâ’id, c. 3, s. 62

24. İbrâhîm suresi, 14:7

Zekât, bir yoksulu sevindirmek amacıyla verilen, isteğe bağı bir mali fedakârlık değildir; aksine, ifası zorunlu mali bir ibadettir. Bununla birlikte İslam, dünyevi olan şeyi manevi bir konu hâline getirerek, zekâtı ifa etme yükümlülüğünü insan bilincine yerleştirmiştir. Zekât insana ya da devlete karşı duyulan bir yükümlülük değil, Allah’a karşı bir borç, bir görev, dinî bir kuraldır.

Buna bağı olarak şunu da göz ardı etmemek gerekir: Her ne kadar dinimiz zekât, fitre ve infak gibi konuları gündeme getirirken yoksulluk ve yoksulları; yetim ve kimsesizleri ön plana çekerek dikkatlerimizi onların üzerine teksif etse de -elbette bunlar son derece önemli ve göz ardı edilmesi hiçbir zaman mümkün olmayan konulardır- bunların ötesinde imani ve ahlaki sorunların daha büyük olduğu bir gerçektir.

İslam, evvel emirde bu iki konunun insanlığın sorunu olmaktan çıkması için gönderilmiş bir dindir. Çünkü iman ve ahlak yoksulluğu felaketlerin en büyüğüdür. İnsanlığın bu iki felaketten kurtarılması dinimizin baş gaye ve hedefidir. Fakirlik ve yoksulluk insanı inanç buhranının en amansız girdabına çarptırabilir.

Fakirlik ve yoksulluğun sebep olduğu inanç buhranının tetiklediği ahlaki çöküntü insanları aile felaketlerine sürükler; kötü alışkanlıkların girdabına sevkeder; toplumda yasa dışı olayların patlamasına sebep olur. Bugün sosyal problem yaşayan toplumlara bakılacak olursa, konunun temelinde bu olgunun en büyük etken olduğu görülür. Kötü yollara düşen namuslu aile çocukları, gasp ve vurgun peşinde hayatını karartan gençler, şiddetin bataklığına yuvarlanmış bilinçsiz nesiller, genellikle ekonomik olarak sıkıntıda olan ve onları hayata hazırlayacak ilmî ve mesleki eğitimlerini tamamlayamamış; bunun neticesinde de uluslararası suç şebekelerinin piyonu olmak durumunda kalan yığınlar olmuşlardır.

Bütün bunlardan dolayıdır ki Peygamber Efendimiz (s.a.v.), fakirlikten Allah’a sığınmış ve daha Mekke-i mükerre’den itibaren fakir ve yoksullara destek olacak imkânları ısrarla oluşturmuştur. Kur’an hafızlarını ve gelecekte ümmetin problemlerini çözecek fukaha kadrolarını ise, işte bu fakir ve yoksullardan meydana getirmiştir. Bunun için de ashâb-ı kirâm arasında birbirlerine olan yardım damarlarını devamlı canlı tutmuştur.

Avrupa’da yaşayan Müslümanlar olarak diğerkâmlık duygularımızı hep canlı tutmak ve neslimizi geleceğe hazırlamak durumundayız. İnsanımızın, imanı ve İslam ahlakı ile Avrupa’da yaşamaya devam etmesi gerekir. Bu ümmetin yaşaması için verilecek mücadelenin ehemmiyetinin de ne denli büyük olduğu şüphesizdir. Ancak bu mücadelenin sürekli olması da lazımdır. Bunun için de topyekün fedakarlık duygularımızı hep canlı tutmalıyız. Bir taraftan zekât ve fitre borcumuzu ödeyerek bir farizayı ve bir vecibeyi yerine getirirken, aslında böyle bir coğrafyada yapılan hayır ve hasenatın fazilet itibariyle mali cihat sevabına da vesile olacağını bilmeliyiz.

TARİH BOYUNCA ZEKÂT

Zekât bütün peygamberlerin getirmiş olduğu şeriatlarda meşru kılınmış bir ibadettir. Kur’ân-ı Kerîm’de bunun izini sürmek mümkündür. Hz. İbrâhim (a.s.) ve ailesi hakkında bilgi veren şu âyet-i kerîme’de olduğu gibi: *“Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, daima bize ibadet eden kimselerdi.”*²⁶ İslam tarihinde ise, daha Mekke döneminde namazla birlikte zekât konusunda da Cenâb-ı Hakk’ın şu ayeti inzal buyurduğunu görmekteyiz: *“Fakat o, sarp yokuşu aşamadı. O sarp yokuş nedir bilir misin? Köle azat etmek veya açlık gününde yemek yedirmektir, yakınlığı olan bir yetime. Veya hiçbir şeyi olmayan yoksula.”*²⁷

Yine Mekke’de inen bazı ayetlerde zenginlerin mallarında muhtaçların hakkının olduğunu hatırlatarak zekâta telmih eden ayetler vardır. Şu âyet-i celîle bunlardan bir tanesidir: *“Mallarında belli bir hak vardır, saile (el açıp isteyene) ve mahruma (vermek için).”*²⁸

25. Bakara suresi, 2:43

26. Enbiyâ suresi, 21:73

27. Beled suresi, 90:11-16

28. Meâric suresi, 70:24-25

1. Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönemi

Mekke Dönemi

Zekât Mekke’de ilk farz kılınan ibadetlerdendir. “Kendilerine, ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin denilen kimseleri görmedin mi?”²⁹ ayetinde zikri geçen zekâttan maksat budur. Nitekim İbn Kesîr’in izahı şu şekildedir: “Müminler, İslam’ın başladığı dönemlerde Mekke’de namaz kılmak ve zekât vermekle (miktarları belli olmasa da) emrolundular. Fakirlerin hâllerini gözetmek ve düzeltmekle memur idiler.”³⁰

Hicretten önce Müslümanlar Mekke’de örgütlü bir toplum oluşturmuşlardı. Teşkilatlı bir toplum, en azından şahıslar kadar ve hatta onlardan daha fazla mali konulara ihtiyaç duyar. Resûlullah (s.a.v.) bunu daha ilk günden itibaren hissetmeye başlamış ve bu nedenle ashabını hayır işleyip sevap kazanmaya ve “Allah yolunda” servetlerinin bir kısmını, özellikle durumu iyi olmayan muhtaç kimseler için harcamaya teşvik etmiştir.

Hicretten önce nazil olan Kur’an ayetlerinde, “artma, arındırma”; “artarken arındırma” manasına olan zekât kelimesi ile, yine kelime anlamı “iyilik, doğruluk”; “dosdoğru ve sadık bir imanın göstergesi olmak üzere iyilik yapmak” demek olan tasadduk kelimeleri oldukça sık tekrarlanmıştır. Bu kelimeler ilk dönemlerde sadakanın yerine kullanılmışlardır.

Mekke döneminde nazil olan ayetlerinde şu iki deyim sıkça kullanılmıştır: “infâk fî sebîlillâh” (Allah’ın yolunda harcama), “hak” (hak ve aynı zamanda mali yükümlülük, vergi).

Şu ayetlerde “hak” kelimesi zikrediliyor:

“Mallarında, muhtaç ve yoksullar için bir hak (pay) vardı.”³¹

“Gerçekten insan, pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır; kendisine bir kötülük dokunduğunda sızlanıp feryat eder. Ona imkân verildiğinde ise pinti kesilir. Ancak şunlar öyle değildir: Namaz kılanlar, ki onlar namazlarında devamlıdır (ihmal göstermezler); mallarında, isteyene ve (istemediği için) mahrum kalmışa belli bir hak tanıyanlar.”³²

29. Nisâ suresi, 4:77

30. İbn Kesîr, c. 1, s. 498

31. Zâriyât suresi, 51:19

32. Meâric suresi, 70:19-25

Bu ayetlerin nazil olduğu dönemde henüz zekâtın ifasında zorunluluk, terkinde ise yaptırım söz konusu değildi; ancak bu ayetlerde sadece sadaka verme ve iyilikte bulunma gibi birtakım basit tavsiyelerin söz konusu olmadığı da açıktır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in, Medine'ye hicret etmesi ve orada Müslümanlar adına otorite tesis edildiği zaman, bir Müslüman'ın hayatının bu yönünü de düzenleyen ayetler inmeye başladı. Bu ayetlerde Kur'an servet yönetimini toplumun bekası ve devamlılığı için olmazsa olmaz şart olarak görüyor.

Bu arada zekât ve sadaka terimleri de kullanılmaya devam ediyor. Ancak zekât ve sadaka hükümlerine riayet edilmediği zaman bazı maddi yaptırımlar uygulanmaya başlamış ve bunun sonucu olarak da hicretten önceki dönemde "sadaka" niteliği taşıyan yardımlar Müslüman cemaat tarafından tahsil edilen bir vergi şekline ve düzenli kamu yükümlülüklerine dönüştürülmüştür.

Şu iki ayet bunlara örnektir:

*"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir..."*³³

*"Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfu geniştir. O, her şeyi bilir" "Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın..."*³⁴

Medine Dönemi

Yukarıda da işaret edildiği gibi, zekât aslında Mekke'de farz kılınmıştı. Ancak bugünkü manada uygulanması düzenli değildi, çünkü esasları henüz belirlenmemişti. Medine'de devlet otoritesi Peygamber Efendimiz (s.a.v.) tarafından tesis edildikten sonra tedricen malların nisaplarını Efendimiz (s.a.v.) belirledi ve memurlar da peyderpey yine Efendimiz (s.a.v.) tarafından tayin edildi; bu suretle zekât müessesesi kurulmuş oldu.

33. Bakara suresi, 2:177; Ayette zekât kelimesi "hasenat" ve "iyilik" anlamına gelen ve ifası zorunlu olmayan, ödemelere de ayrıca vurgu yapılmıştır.

34. Bakara suresi, 2:261 ve 267; Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, (Maddeler 1617-1619 ihtisaren)

İslam tarihine baktığımız zaman bunu tespit etmek mümkündür. Özellikle, devlet otoritesine bağlı ya da genel hâkimiyetle alakalı bazı emirler Mekke’de geldiği hâlde orada kısmen uygulanmış ve fakat açığa vurulmamış ya da uygulama imkânı olmamış; Medine’de ise açıktan icra edilerek sistemleşmiştir. Buna şunu da örnek gösterebiliriz: Cuma namazının farz kılınışı Mekke’dedir. Fakat cemaatle ifası Medine’dedir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Mekke’de batın (ancak sahibinin bildiği gizli mallar) mallardan zekât alıyordu. Medine’de hem batın hem de zahir mallardan zekât almaya başladı. Bu devir böylece Hz. Ebû Bekir (r.a.) dönemine intikal etmiş oldu.

2. Hz. Ebû Bekir (r.a.) Dönemi

Tam sistemi oturmuş olan zekât müessesesine karşı gelenlerle veya bunu parçalamaya, bölmeye çalışanlarla veya Efendimiz (s.a.v.)’in bıraktığı gibi eda etmeye karşı gelenlerle Hz. Ebû Bekir (r.a.) savaştı. Bu konu ile ilgili ibareler daha önceki sayfalarda ayrıntılı olarak zikredildi. Zekât malları arasında hiçbir ayırım yapmaksızın bu konudaki Hz. Ebû Bekir (r.a.)’in kararlılığına ve ashabın buna muvafakatına bakmak yeterli olacaktır.

3. Hz. Ömer (r.a.) Dönemi

Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde yaşanan problemler sona erdiği ve hiçbir olay yaşanmadığı için Hz. Ömer (r.a.) döneminde bu konuda hiçbir değişiklik olmamıştır. Hz. Ömer (r.a.), Hz. Ebû Bekir (r.a.)’dan devraldığı gibi zahir ve batın malların zekâtlarını toplamış, Allah’ın emrettiği yerlere dağıtmış; hatta müellefe-i kuluba Müslümanların ihtiyacı kalmadığı için uygulamadan kaldırmıştır.

4. Hz. Osman (r.a.) Dönemi

Bu dönemde de ilk önceleri eski dönemdeki uygulamalar devam etmiştir. Ancak daha sonra İslam âlemi sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan daha da genişleyip, güçlendikten sonra altın ve gümüş gibi ancak en iyi sahiplerinin bileceği malların zekâtını sahiplerinin vermesine bıraktı. Zekât mükellefleri bu mallarının zekâtlarını kendileri hesaplıyor ve kendileri yerlerine sarfediyorlardı.³⁵ Fakat bu durum konjonktürel bir durumdur. Çünkü Hz. Osman (r.a.)’ın bu uygulaması yukarıda belirtilen illet sebebiyle böyle olmuştur. Hâlbuki illet kalkarsa hüküm yeniden aslına döner.

35. Vehbe Zuhayli, el-Fıkhu’l-İslâmi ve Edilletuhu, c. 2, s. 888, Daru’l Fikr-Şam baskısı

5. Hz. Ali (r.a.) Dönemi

Bu dönem siyasi ve sosyal bazı çalkantılarla geçtiği için daha önceki uygulamalardan farklı bir uygulamaya şahit olmuyoruz. Hz. Ali (r.a.)’dan sonraki dönemlerde farklı uygulamalar oldu. Müctehit ulemanın bu fetvaları verdiğini düşünürsek, Hz. Ali (r.a.)’dan ne kadar sonra bu konuların tartışıldığını ve Hz. Osman (r.a.)’ın o uygulamasının daimi bir bağlayıcı özelliğinin olmadığını, ayetteki hükmün umum olduğunu, Efendimiz (s.a.v.), Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.)’ın uygulamasının bu minval üzere olduğunu görürüz.

ZEKÂTIN TOPLANMASI VE DAĞITILMASI

1. Zekâtın Toplanma Usulü ve Dağıtılması

Kur’ân-ı Kerîm’de zikri geçen sekiz sınıfa zekâtın dağıtımını mal sahiplerinin kendisi mi yapar; yoksa bir kurum mu aracılık eder konusu önemlidir. Ayet ve hadisleri, imamların ictihatlarını incelediğimizde bu görevi bir otoritenin yaptığını ve yapabileceğini şeksiz ve şüphesiz bir şekilde görmekteyiz.

Bu bağlamda, Tevbe suresinin 60. ayeti gayet açıktır. Bu âyet-i kerîmede Allah şöyle buyurmaktadır: *“Onların mallarından sadaka (zekât) al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin. Ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (onları yatıştırır). Allah işitendir, bilendir.”*³⁶

Ayette zekâtın toplanması konusu bizzat Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’den talep edilmiştir. Efendimiz (s.a.v.) zekâtın alınmasını, dağıtılmasını ve verilmesini emreden ve açıklayan ayete uygun olarak, Muâz b. Cebel (r.a.)’ı Yemen’e gönderirken: *“Ey Muâz, zenginlerine, mallarından alınıp fakirlerine dağıtılmak üzere zekât ibadetinin farz kılındığını söyle. Bunu da kabul ederlerse onların mallarının zekâtını alırken, içinden en iyilerini alma, en kötülerini de alma, orta olanından al..”*³⁷ şeklinde tenbih etmiştir.

36. Tevbe suresi, 9:60

37. Şeybânî, Kitâbu'l-hucce alâ ehli'l Medine, c. 1, s. 495

Son olarak bu konuda Ebû Hanîfe'nin şu ifadelerini de kaydetmemiz uygun olur. "Sadakaların (zekâtların) dağıtımında, yetki veliyyü'l emrin (Müslüman idarecinin)'dir. Bazı sınıfları diğerine tercihde bir sakınca yoktur. İhtiyaçtan dolayı sadece bir sınıfa da harcanabilir."

Bütün bunlardan anladığımız husus şudur ki, zekâtın toplanması devlet veya Müslümanların oluşturduğu temsil kurumudur, teşkilatlardır. Bu kurumlar da zekâtın harcanması gereken yerleri ihtiyaca binaen tespit eder ve oralara sarfederler.

Bu delillerden anlaşılacağı gibi, Müslüman fertlerin kendileri zekâtlarında tasarruf hakkına kısmen sahip olsalar bile aslolanın, ancak bir organizasyon ve müesseseleşme ile eda edileceği, birinin alması diğerinin vermesi ve alan mercinin Allah'ın emrettiği yerlere dağıtması ile gerçekleşecektir. Bunda icma (fikir birliği) söz konusudur.

2. Günümüzde Zekât Nasıl Toplanmalıdır?

Açıklandığı üzere zekâtın toplama ve dağıtımındaki asıl fonksiyonda boşluk oluşturmamak için Müslümanlar zekâtlarını bir organizasyon çerçevesinde ödeme gayreti içine girmeli; mutlaka çağdaş zekât kurumlarını kurmalıdırlar.

Zekât İslam'ın diğer sosyal güvenlik emirlerinin bir motoru niteliğindedir. Dolayısı ile zekâttan beklenen fonksiyonların elde edilebilmesi için onun kurumlaştırılması ve eksiksiz bir organizasyona tabi tutulması gerekir. Zira bu mali ibadet, işlevini ancak o zaman tam olarak yerine getirebilir. Bunun için Müslümanlar ve özellikle zekât vermekten sorumlu olan zengin Müslümanlar, zekât müessesesinin kurumlaşması için her türlü çabayı harcamalı, hiçbir fedakarlığı esirgememelidir.

Çağdaş İslam âlimleri bu konuya ısrarla değinmektedirler. Hatta İslam dünyasının çöküşünü, ezilmişliğini sırf bu ibadetin terkine bağlayanlar da vardır. Öyle anlaşıyor ki, zekât ibadetini yerine getirecek olan Müslümanların ilk yapmaları gereken şey zekât ibadetinin ifasını sağlayacak organizasyonları oluşturmaktır. Camisiz, organizasyonsuz nasıl ki namaz, oruç ve hac ibadetleri gereken şekilde ifa edilemezse, zekât organizasyonu olmaksızın, başıboş bir durumda bırakılan bu ibadetten de beklenen sonuç elde edilemez.

Farzı tamamlayan şey farz olduğu gibi, zekât farzasını tamamlayan zekât organizasyonu da Müslümanlara farzdır. Dolayısı ile Müslümanlar zekât müessesesini kurarlar, görevlilerini tayin ederler ve zekâtları toplarlar. Toplanan zekâtlarla, bu müesseseyi idare eden Müslümanların kontrolünde sosyal müesseseler kurulur. Bu kurumlar sayesinde ihtiyaç sahiplerinin yüzü güler, hem de İslam'ı daha iyi tanıtmaya imkânını bulurlar.

Zekât Allah'ın isminin yüceltilmesi içindir. Onun için de Kur'an'ın ruhuna uygun olarak zekât verilmesi gerekir. Zekât ve fitre yalnızca fakirlerin hakkı olmayıp, zekâta hak kazanan başka gruplar da vardır. Onun için de ihtiyaca binaen adaletli bir dağıtımın yapılması gerekir.

Zekât uygulaması İslam tarihinde toplumsal bir ibadet olarak ele alınmıştır. Bu yüzden fakirlerin ve diğer ihtiyaç sahiplerinin şahsiyetlerinin rencide edilmesini önlemek, ihtiyaçların isabetli tespitini yapmak ve adil dağıtımda bulunmak için toplumsal bir organizasyon gerekli görülmüştür. Bu toplumsal organizasyon, yukarıda da ifade edildiği gibi aynı zamanda bir görevdir.

Dolayısı ile toplanan zekâtlar,

- özellikle Avrupa ülkelerinde öğrenim gören ihtiyaç sahibi yüksek okul talebelerine ve diğer öğrencilere;
- Avrupa'da çocuklarımızın dinî ve kültürel eğitimlerine;
- eğitime destek olarak yapılan hizmet çalışmalarına;
- hiçbir geliri olmayan fakir, dul ve yetimlerle yolda kalmışlara;
- maddi imkânsızlık sebebiyle tedavi olamayan yoksul hastalara;
- ihtiyaç sahibi okul, vakıf ve hastahanelere; deprem ve sel gibi, tabii afetlerden dolayı mağdur kalanlara;
- İslam'a ve Müslümanlara hizmet eden ihtiyaç sahiplerine;
- savaşlar sebebiyle mazlum ve mağdur kalanlara ve muhacirlere;
- Müslüman varlığının sürdürülmesi için, lüzumlu tüm kurumların giderlerine ve de bütün hayır gruplarının hepsine, ihtiyaca binaen harcanır.

Batı Avrupa ve benzeri ülkelerde zekât ve fitre fonu oluşturacak kurumların yapılması, faaliyet ve hizmet alanları bazı kriterlere haiz olmalıdır. Bu meyanda IGMG, Avrupa'da faaliyet gösteren İslami bir temsil kurumu olması hasebiyle bu şartları haiz örnek kurumlardandır.

İslam’da zekâta tabi olan mallar deyince, altın, gümüş, nakit paralar, canlı hayvanlar, taşınmazlar ve ticaret malları akla gelir. Altın, gümüş, nakit paralarla ticaret malları gibi sahiplerinin evlerinde veya ticarethanelerinde bulunan mallara aynı zamanda “emvâl- i bâtine” de denir. Gizlenmesi mümkün olmayan, ekinler, meyveler, “mevaşi” (dört ayaklı, ehli ve eti yenen) denilen hayvanlar gibi mallara da “emvâl-i zâhire” denir.

Bir memleketten diğer bir memlekete ticaret için giden tacirlerin ellerindeki altın, gümüş ile ticaret eşyası da emvâl-i zâhireden sayılır.³⁸ Koyun, sığır, deve, at gibi insanların nezdinde beslenen, medeni hayata hizmet eden hayvanlara “ehli” veya “ünsi hayvanlar” denir.

Hayvanların zekâta tabi olabilmeleri için ya ticaret ya da saime (çayırda başı boş yayılan) cinsinden olması gerekir. Senenin yarısından fazla günlerde meralarda, otlamak suretiyle barınan ve kendilerinden süt, döl alınması veya kendilerinin semizlenip yağlanması arzulanan, koyun, sığır ve deve gibi hayvanlara “saime” veya “saiyye” hayvanlardanır.

Nisap miktarına ulaşan mallara zekâtın farz olması için üzerinden tam bir (kamerî) yılın geçmesi gerekir. Buna fıkhîta “havl-i havelan” (bir senenin geçmesi) denir. Ayrıca zekâta tabi olan malların havâic-i asliyyeden ve borçlardan sonra nisap miktarında olması da gerekir. Bir kimsenin hayatta kalabilmesi için muhtaç olduğu yeme, içme ve giyim-kuşam malzemelerine, barınma ve binit olarak kullanılan eşyaya “havâic-i asliyye” denir.³⁹

İslam hukukunda para birimi temelde iki tanedir. Yani Kur’an ve Sünnet’te sabit olan para birimi bu ikisidir. Bunlar, dinar (altın) ve dirhemdir (gümüş). Dinar, 4,8 gram altından; dirhem ise, 3,2 gram gümüşten olan paradır. Dinar üzerinden zekâtın nisabı, 20 miskal, gümüş üzerinden 200 dirhemdir. Diğer malların zekâtı, bu iki para birimine kıyas edilerek hesaplanır. Bunlar ilk dönemde birbirine denk kıymette idiler.

38. Ömer Nasuhi Bilmen, İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, c. 4, s. 74 (ihtisaren)

39. Ömer Nasuhi Bilmen, İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, c.4, s. 74-75

Bugün ise altın ve gümüşün değerleri, altın lehine bozulmuştur. Her ne kadar diğer malların zekâtını gümüş üzerinden hesaplamak, ihtiyaç sahiplerinin lehine olsa da, zekât verenleri teşvik olması açısından zekâtların hesaplanması altın üzerinden yapılırsa daha isabetli olur.

Ticaret mallarının zekât hesabı mutlaka bu iki değerden birisi üzerinden olmalıdır. Şu anda dünyada altın ekonominin temelini oluşturduğu için, zekâta tabi malların nisabını belirlemede ve zekâtlarının hesaplanmasında altının esas alınması daha uygun olur.

1. Altın, Gümüş ve Paranın Zekâtı

Altın ve Gümüşte Nisap

Altın ve gümüşün nisabı, şeri ölçüye göre 80 gram, gümüşün nisabı ise 560 gramdır. Borcundan ve asli ihtiyaçlarından fazla olarak 80 gram altına veya 560 gram gümüşe yahut bunların karşılığı kadar para ya da ticaret malına sahip olan kimse, üzerinden bir yıl da geçmişse zekâtla yükümlü olur.

Altın, gümüş ve parada zekât nisbeti kırkta bir, yani yüzde iki buçuktur. Buna göre, 80 gram altında iki gram, 560 gram gümüşte ise 14 gram zekât gerekir.

Ebû Hanîfe'ye göre, altın ve gümüş nisap miktarını aşarsa, örneğin 80 gramdan fazla altın 16 grama; 560 gram gümüşten fazla olan miktar 112 grama ulaşmadıkça bu fazla için ayrıca zekât lazım gelmez. Ancak bu fazla ile birlikte başka bir ticaret malı bulunursa, bunlar birbirine eklenerek hesaplanır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Gümüşün zekâtını kırk dirhemde bir dirhem olarak ödeyin.*”⁴⁰

Fakat altın ile gümüşten nisabın üstündeki miktar kıymet olarak 14 gram altına veya 112 gram gümüşe eşit olursa, bu fazlalığın da zekâtı verilmelidir. Örneğin, 80 gram altından 2 gram, 560 gram gümüşten de 14 gram zekât verilecektir. 90 gram altından 2.25 gram; 600 gram gümüşten de 15 gram zekât ödenir.

40. Şevkani, Neylül'evtâr, c. 4, s. 137

Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve Hanefîler dışındaki çoğunluk fakihlere göre, 560 gramdan fazla gümüşün veya 80 gramı aşan altının zekâtı yüzde hesabı ile verilir. Bu fazlalık az da olsa yüzde iki buçuk zekât gerekir. Delil şu hadîs-i şeriftir: *“Her kırk dirhemde bir dirhem zekât verin. İki yüze tamamlanincaya kadar size bir şey vermek gerekmez. Miktar iki yüz dirhem olunca beş dirhem zekât vermek gerekir. Fazlası artık bu hesaba göre zekâta tabidir.”*⁴¹

Mesela; bir kimsenin 671 gram gümüşü bulunsa, Ebû Hanîfe’ye göre, 560 gram için 112 gram zekât verilir. Geri kalan 111 gram gümüş için zekât gerekmez. Bu küsur 112 grama ulaşmadıkça zekâtтан muaftır. Diğer imamlara göre ise nisap miktarını aşınca bütünü üzerinden kırkta bir zekât uygulanır. Altın cinsinde de nisaptan sonraki fazlalıklar için aynı prensipler uygulanır. Biz ihtiyaç sahiplerinin lehine olduğu için bu son görüşü esas almaktayız.⁴²

Altın ile gümüşün nisap miktarına ulaşp ulaşmadığını belirlemek için kıymetlerine değil, ağırlıklarına bakılır; bu hususta görüş birliği vardır. Buna göre, altından yapılmış bir vazonun ağırlığı nisaptan az, mesela 75 gram olduğu hâlde kıymeti, kendisinde bulunan sanat değeri dolayısıyla 85 gram altına denk bulunsa ittifakla zekâta tabi olmaz. Ancak bununla birlikte zekâta tabi başka bir mal bulunup da servet toplamının nisaba ulaşması durumu müstesnadır.

Ziynet Eşyasının Zekâtı

Altın veya gümüşten yapılmış ziynet takımları, tablo, kap, kaşık, çatal ve benzerleri için nisap miktarına ulaşınca zekât gerekir. Çünkü altın ile gümüş büyüyen mallar olup, bunlar yaratılış olarak ticaret için hazırlanmıştır. Ayrıca bunların özünde satış bedeli olma (semen) niteliği vardır. Bu yüzden ister külçe, ister döküm, isterse insanlar için süs eşyası olarak elde bulunsun, sahibi bunların zekâtını vermekle yükümlüdür.

Ancak altın ve gümüşten olmayan ziynet takımlarından yakut, inci, zümrüt, elmas gibi süs eşyalarından dolayı zekât lazım gelmez. Çünkü bunlar “nâmî” (üreyici) sayılmamaktadır. Şu kadar var ki, bunlar asli ihtiyaçların dışında olup, en az nisap miktarına ulaşınca sahipleri zengin sayılır. Zekât ile yükümlü olmazlarsa da fitır sadakası ve kurban ile yükümlü olurlar. Kendilerinin zekât almaları caiz olmaz.

41. Tirmizî, Zekât, 3; Ebû Dâvûd, Zekât, 5

42. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, c. 1, s. 520; İbn Âbidîn, Reddül'ı-muhtâr, c. 2, s. 42; İbn Kudâme, el-Mugnî, c. 3, s. 6

Hanefîler dışındaki mezhep imamlarına göre de genel olarak altın ve gümüş dışındaki madenlerden yapılmış ziynet eşyasına zekât gerekmez.⁴³

Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf'a göre, altın ve gümüşten yapılan ziynet eşyasına veya ibrik, tablo, kaşık, çatal gibi ev eşyasına nisap miktarına ulaşınca kendi cinslerinden zekât verilecekse sanat değerlerine bakılmaksızın tartıları esas alınır. İmam Züfer'e göre kıymetlerine, İmam Muhammed'e göre ise ihtiyaç sahibinin lehine olana itibar edilir.

Fakat bu zekât kendi cinslerinden olmayan bir mal ile ödenecekse, bu takdirde tartılarına değil, kıymetlerine göre işlem yapılır. Mesela; 80 gram ağırlığında olan bir altın bilezik, kendisindeki sanat değeri bakımından 85 gram kıymetinde bulunsa, eğer zekâtı başka cinsten verilecekse, mesela gümüş, para veya buğdaydan verilecekse, ağırlığı olan 80 grama göre değil, kıymeti olan 85 grama göre zekât vermek gerekir. Fakat kendi cinsi olan altından verilecekse Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre 80 gram altına göre verilmesi yeterlidir. İmam Muhammed ve İmam Züfer'e göre ise kıymeti dikkate alınarak beş gramın zekâtını da ayrıca vermek gerekir.

Nisap Tamamlama

Altın, gümüş, para ve ticaret malları nisap tamamlamada biri diğerine eklenir. Buna göre, bir kimsenin bir miktar altın ile gümüşü, bir miktar da ticaret malı bulunsa, bunların toplamının kıymeti bir nisap miktarına, mesela 80 gram altına denk düşse, kırkta bir nisbetinde zekât gerekir.

Ayarı Düşük Altın ve Gümüşün Zekâtı

Değeri daha düşük madenle karışık bulunan altın veya gümüşe “mağşûş” denir. Altının gümüşle veya gümüşün bakırla karıştırılması gibi.

Altın ve gümüş başka bir madenle karışık bulununca, altını çoksa altın, gümüşü çoksa gümüş hükmünde olur. Eğer karışık maden yarıdan fazla ise altın veya gümüş kısmı nisap miktarına ulaşırsa veya ulaşmadığı takdirde başka parası yahut ticaret malı bulunursa, ona göre zekâtı hesap edilerek verilir. Bunlar ticaret mallarından ise diğer maden kısmı da ayrıca dikkate alınır. Bunların altın veya gümüş kısmı nisap miktarına ulaşmazsa tamamı ticaret malı hükmünde olur.

43. Şafîî, el-Ümm, c. 2, s. 36; Kurtubî, el-Câmi', c. 2, s. 136

Altın ile gümüş biri diğeri ile tamamlandığında, hangisinin gramajı ağırsa onun cinsinden zekâta tabi olurlar. Altın çoksa, altın; gümüş fazla ise, gümüş üzerinden zekâtları hesaplanır.

Kâğıt Paraların Zekâti

Kâğıt paralarla madenî paralar, altın ve gümüş paralar yerine mal mübadelelerinde kullanılan paralardır. Bu paralar, tedavüldeki paralara karşılık merkez bankasında stok edilen veya stok edilmesi gereken külçe altınlar karşılığında çıkarılan banka çeki niteliğindedir.

Bunlar eşyanın günümüzdeki karşılığı olan satış bedeli (semen) olmuşlardır. Bunun için nisap miktarına ulaşınca kâğıt paralara da altın ve gümüşte olduğu gibi kırkta bir oranında zekât farz olur. Parada altın nisabının esas alınması daha uygundur. Çünkü altın bugünkü para işlemlerinde esastır.

Alacakların Zekâti

Başkalarının zimmetinde olup, nisap miktarına ulaşan nakit para türünden alacaklar zekâta tabi olma konusunda üç kısma ayrılır.

a) *Kuvvetli alacaklar:* Borç olarak verilen paralar, veresiye satılan ticaret mallarının bedeli olan alacaklar, borçlu borcunu kabul ediyorsa veya borç sağlam belgelerle ispat edilebilecek durumda ise kuvvetli alacaklardır. Bunlar tahsil edildiği zaman geçmiş yıllara ait zekâtları verilir.

b) *Orta derecede alacaklar:* Ticaret mallarının veya yılın yarıdan fazlasında merada otlayan hayvanların satışından doğan alacaklar niteliğinde olmayıp, kira alacağı veya adi bir elbisenin satışından doğan alacaklar orta alacaklardır. Bu gibi borçlarda yılanma süresi kiracının veya müşterinin zimmetinde borç meydana geldiği tarihten itibaren başlar ve geçecek yıllar için zekât vermek gerekir.

c) *Zayıf alacaklar:* Bir şeyin karşılığı olmaksızın başkasının üzerinde olan alacaktır. Mehir, miras, vasiyet, anlaşmalı boşanmada kadından alınacak muhâlea bedeli ve diyet alacağı gibi alacaklar bu niteliktedir. Bu gibi alacaklardan nisap miktarı elde edilip üzerinden bir yıl geçmedikçe zekât vermek gerekmez.

Sonuç olarak; bu alacakların her birinden zekât vermek farzdır. Ancak ödeme teslim alma sırasında farz olur. Kuvvetli alacaklarda nisabın beşte biri alınınca, orta ve zayıf alacaklarda ise nisabın tamamı kadar alınınca zekât vermek gerekir. Diğer yandan bir bedel karşılığı olmayan zayıf alacaklar yeni bir kazanç elde etme niteliği taşıdığı için bunların üzerinden bir yıl süre geçmesi gerekir.

2. Ticaret Mallarının Zekâtı

Ticaret eşyası Arapça “urûz” terimi ile ifade edilir. Bunun tekili olan “araz” dünya malı demektir. “Arz” şeklindeki okunuşuyla ise, altın ve gümüş para dışındaki mallar, ev eşyası, akarlar, hayvan türleri, tarım ürünleri, elbiseler ve benzeri menkul ve gayrimenkullerden ticaret için hazırlanan mallar kastedilir. Sahibinin satıp kâr etmek amacıyla edindiği ev, dükkân, arsa, tarla, bahçe ve benzeri akarların hükmü de ticari eşyanın hükmü gibidir. Bu gibi akarlar da ticarî eşya gibi zekâta tabidir.

Ancak sahibinin veya bir yakınına tahsis edilmiş ve kira ve benzeri bir gelir getirmeyen ev, ticaret için kullanmakta olduğu iş yeri, depo, büro ile sanayi için kullandığı tesislerin zekâtı gerekmez.

Ticaret Malından Zekât Alınmasının Şartları

a) *Ticaret malının nisap miktarına ulaşması:* Yıl başında kıymetleri en az 560 gram gümüş veya 80 gram altın miktarında bulunan ticaret mallarının zekâtı için yıl sonundaki kıymetleri esas alınır. Bu kıymetlere göre zekâtı verilir.

b) *Ticarî malın üzerinden bir yıl geçmesi:* Ticaret malına sahip olunduğu tarihten itibaren malların kıymetleri üzerinden bir yıl geçmiş olması şarttır. Malın kendisi üzerinden yıl geçmesi şart değildir. Hanefî ve Mâlikîlere göre bu konuda geçerli olan yılın başı ile sonu olup, ortası değildir. Bir kimse yılın başında nisap miktarı mala sahip olup yıl içinde bu mal azalır, sonra yıl sonunda yeniden nisap miktarına ulaşırsa bu maldan zekât vermek gerekir.

c) *Satın alma sırasında ticarete niyet etmek:* Ticaret malları satın alınırken bunlarla ticaret yapmaya niyet etmek gerekir. Eğer bu mallara sahip olduktan sonra niyet edilirse, niyetin ticaret işine yakın olması gereklidir. Satışa arz etmek, satış için ilan vermek veya satış için başkasına yetki vermek gibi bir fiil olmadıkça mücerret bir niyetle bir mal, ticaret malına dönüşmüştüğü olmaz.

Başlangıçta ticaret niyetiyle satın alınmamış olan bir mal, mesela bir arsa, bir takım eşya, halı veya bir miktar tahıl ileride satılmak üzere saklansa, bu bir ticaret malı sayılmaz. Bu yüzden bir yıl geçmekle bunun zekâtı lazım gelmez.

Bir kimse şehir kenarındaki bir gayrimenkulünü zirai ürünler yetiştirmek veya depo vb. için kullanılmak üzere kiraya vermekte ise bu yer geliri üzerinden zekâta tabi olur. Fakat burası belediye imar alanına girip, parsellendikten sonra satışa arz edildiği tarihten itibaren ticaret malına dönüşür ve değeri üzerinden kırkta bir zekâta tabi olur.

Özet olarak, bir şeyin ticaret malı sayılıp, bundan zekâtın gerekmesi için; malın nisap miktarına ulaşması, üzerinden bir yıl geçmesi, niyetle birlikte fiilî olarak da ticarete başlanılmış olması, ayrıca malların ticaret niyetine elverişli bulunması şarttır.

Ticaret Malının Zekâtının Hesaplanması

Ticaret eşyası üzerinden bir yıl geçince altın veya gümüş üzerinden ihtiyaç sahipleri için daha yararlı olan tercih edilerek nisap belirlenir. Zenginlik sınırının tespitinde, temel ihtiyaç maddeleri istisna edilerek, tercih edilen görüşe göre kişi kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin bir yıllık masraflarını ve borçlarını düşer. Geride kalan nakit para veya ticaret eşyası nisap miktarına ulaşır ve üzerinden de bir yıl geçmiş olursa, bunlar birbirine eklenerek kırkta bir zekâta tabi olur.⁴⁴

Ticaret malının zekâtı kırkta bir olarak kendi cinsinden verilebileceği gibi, malın kıymetinin kırkta biri de verilebilir. Zekât yükümlüsü bu konuda tercih hakkına sahiptir. Çünkü ticaret malı, zekâtın farz olduğu bir maldır. Altın, gümüş, hayvan veya tarım ürünlerinde zekât kendi cinslerinden verilebildiğine göre bunların zekâtını da kendi cinsinden vermek caizdir.

Ticaretten yıl boyunca elde edilen kârlar ile hayvanlardan doğan yavrular, miras, bağış gibi ticari olmayan yollardan elde edilen mallar sermayeye eklenir. Yıl sonunda bunlar bir bütün olarak değerlendirilerek zekât hesabı yapılır. Ancak yıl dolduktan sonra meydana gelecek ilaveler asıl mala eklenmez.

44. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, c. 1, s. 528

3. Şirketlerin Zekâtı

İslami esaslara göre kurulan ortaklıklarda her ortak kendi hissesine düşen zekâtla yükümlü olur. Ortaklar sadece ticaretin gerektirdiği işlemlerde birbirlerinin vekili sayılır. Zekât bir ibadet olup, geçerli oluşu niyete bağlıdır. Bu nedenle şirket adına zekât verilebilmesi için ortakların birbirlerine özel yetki vermeleri gerekir.

Şirketlerin zekâtını sermaye ve kâr ortaklığı üzerinden şu şekilde açıklayabiliriz:

Sermaye Ortaklığı

İki ve daha çok kimsenin sermayelerini birleştirmek suretiyle oluşturdukları ortaklık türüdür. Sermayeler eşit veya farklı miktarlarda olabilir. Kârın paylaşılma şekli serbest sözleşme ile belirlenirken, zarara katlanma kural olarak sermaye oranlarına göre olur. Bu çeşit ortaklıklar ya ticaret şirketi veya üretim yapan sanayi şirketi türünde olabilir.

Ticaret şirketinde zekât dışı tutulacak büro, dükkan, depo, servis aracı gibi sabit sermaye daha az olur. Örneğin gıda maddeleri ticareti yapan bir şirketin yıl sonu zekâtının hesaplanması şöyle olur:

Önce yıl sonu muhasebe sonuçlarına göre borçlar düşülür. Varsayalım ki ortakların 400 bin Euro nakit parası,

20 ton pirinci,

20 ton toz şekeri,

20 ton da kuru fasulyesi bulunsa, eşit hisseli dört ortak varsa, her birinin zekât yükümlülüğü dörtte bir üzerinden olur. Her bir ortağın şirket dışı özel bir borcu veya zekâta tabi başka bir malı yoksa bu şirketten her bir ortağın zekât borcu şöylece ortaya çıkmış olur:

$400.000 \text{ €} : 4 = 100.000 \text{ €} : 40 = 2.500 \text{ €}$ (verilecek zekât)

20 ton pirinç : 4 = 5 ton pirinç : 40 = 125 kg pirinç (verilecek zekât)

20 ton toz şeker : 4 = 5 ton toz şeker : 40 = 125 kg toz şeker (verilecek zekât)

20 ton fasulye : 4 = 5 ton fasulye : 40 = 125 kg fasulye (verilecek zekât)

Sanayi şirketinde ise artıcı olmayan sabit sermaye daha büyük olur. Bir fabrikanın binası, makineleri, depoları, servis araçları, lojmanları ve ticaret malı niteliğinde bulunmayan diğer gayrimenkulleri zekât dışı kalır. Borçlar düşüldükten sonra geride kalan nakit para, döviz, hammadde, mamul veya yarı mamul tüm ekonomik değerler yıl sonu değerleri üzerinden kırkta bir zekâta tabi olur.

Her ortak, şirketin zekâta tabi mal varlığından kendi hissesine düşen kısmını hesaplayıp kırkta bir zekât vermekle yükümlü olur. Ancak bu ortağın şirket dışı borçları varsa, bu payını adı geçen borçlara karşılık tutabilir. Zekâta tabi başka malı varsa bunlar da şirket hissesine eklenerek zekât hesabı yapılır.

Hisse Senetlerinin Zekâti

Bir şirketteki ortaklık payını belirleyen belgeye “hisse senedi” denir. Bu senet başlangıçta şirketin gerçek mal varlığını yansıtırken, yıllar sonra, şirketin mal varlığı yüzlerce kat büyüdüğü hâlde hisse senetlerindeki miktarın sabit kaldığı görülmektedir. Mesela, hisse senetlerindeki toplam meblağ 300 milyon tutarken şirketin mal varlığı 10-15 milyara yükselebilmektedir.

Hisse senedinin üzeri rakamlara göre birkaç katı nominal değer üzerinden alıcı bulması da, bu senetlerle mal varlığı arasındaki büyük farkı kapatmaya yetmemektedir. Diğer yandan 15-20 yıl önceye ait rakamlara göre kâr paylarının verilmesi yanıltıcı olmaktadır.

Dağıtılmayan kârların şirketin mal varlığına eklenmesi ve sürekli büyümenin sağlanması ortakların rızası bulununca mümkün ve caizdir. Ancak ortaklıktan amaç kâr elde etmek olduğu için ortaklardan herhangi birisi ihtiyacı olduğu için kâr dağıtımını istese onun kârını hesaplayarak vermek gerekir. Bu takdirde kâr almayan ortakların hisseleri büyümüş olur. Kısaca dağıtılmayan veya kısmen dağıtılan kârların ya da şirketin enflasyonlar yüzünden sürekli değeri değişen mal varlığının yeniden değerlendirme yoluyla kıymet biçilerek hisse senetlerine yansıtılması gerekir.

Mesela; bir kimsenin 15 yıl önce 100 milyonluk bir şirkette bir milyonluk hissesi varsa, bugün böyle bir şirketin 15 milyarlık mal varlığı olmuşa, bu ortağın payı 150 milyon kadardır. İşte böyle bir şirketin zekâta tabi mal varlığı, zekât dışı sabit sermaye unsurları düşüldükten sonra üçte bir olsa, bu ortak 50 milyon kırkta bir zekâti ile yükümlü olur. Her Müslüman ortağın yıl sonlarında, ortağı bulunduğu şirketin zekâta tabi mal varlığı içindeki hissesinin yüzde oranını bilme hakkı vardır.

Tahvillerin Zekâti

Maktu gelirli tahvil kıymeti üzerinden, kâr-zarar tahvilleri ise yıl sonundaki ana para ve kâr toplamı üzerinden zekâta tabi olur.

Kâr Ortaklığı

Bir taraf sermayeyi, diğer taraf da emeğini ortaya koyarak emek-sermaye ortaklığı kurulabilir. Buna İslam'da "mudarabe" denir. Kârın paylaşılması sermaye sahibi ile işletmeci arasında serbest sözleşmeye göre olur. Zarara işletmecinin kasıt, kusur veya ihmali bulunmadıkça yalnız sermaye sahibi katlanır. İşletmecinin zarardan payı emeğinin boşa gitmesi şeklinde ortaya çıkar.

Mudarabe İslami bankacılığının da esasını teşkil eder. İşte emek-sermaye ortaklığında, ortaklığın tasfiyesi beklenmeksizin yıl sonunda sermaye sahibi sermaye ve kârdan payına düşenin, işletmeci ise yalnız kârdan payına düşenin zekâtı ile yükümlü olur.⁴⁵

Ticaret Mallarının Zekâtının Tespitinde Muhtelif Misaller

Eldeki her malın, o beldedeki tedavülde olan para üzerinden kıymeti belirlenir ve yukarıdaki formüle uygun olarak zekâtı hesaplanır. Altın, gümüş ve mütaavel paraların dışındaki mallar (eşya ve emtia), ticari, zirai veya saime olmadığı sürece zekâta tabi olmaz. Ticari malların türleri kendi başlarına zekâta tabi olacak miktara ulaşmasa da biri diğerine eklenir; elde edilen miktar nisap miktarına ulaşırsa, ihtiyaç sahiplerinin lehine olacak şekilde altın veya gümüş üzerinden zekât hesabı yapılır ve öylece zekâtı ödenir.

Bir malın zekâta tabi olması için artıcı, üreyici olması şarttır. Bu durum altın, gümüş ve para için söz konusu değildir. Bunların kendileri nâmî (artıcı) olarak kabul edilmiştir.⁴⁶

Şöyle bir örnekle konunun izahı daha da açıklanmış olur. Bir Müslüman'ın ticaret yapmak üzere 10 tane koyunu, 5 tane sığır, 2 tane atı, 1 gümüş ibriği, 1 altın karışık tepsisi, birkaç gömlek vs. olsa duruma bakılır. Bu miktardaki malların hiçbirinin kendi başına nisaba sahip olmadıkları görülür. Bu mallar ticari hüvviyete sahip oldukları için hepsi bir araya getirilir ve kıymeti altın veya gümüş üzerinden değerlendirilir, kırkta bir oranında zekâtı verilir.

45. İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, c. 3, s. 364; Vehbe Zuhayli, el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuhu, c. 2, s. 799

46. Mevsilî, el-İhtiyâr, c. 1, s. 112

Ticaret için alınan hayvanlar, sene içinde saime hayvanlar grubuna girdirilecek olursa bu tarihten itibaren zekât müddeti hesap edilir. Bu tarihten itibaren bu malların üzerinden bir sene geçince zekâtları ödenmek mecburiyyeti hasıl olur. Saime mallar ile ticaret mallarının zekâtları muhtelif olduğu için, birine lazım gelen havl-i havelan (üzerinden bir yıl geçmesi), diğerine de geçerli olmaz. Ticaret malları ile altın ve gümüşün yıl içerisinde durumlarının değişmesi hâlinde havl-i havelan kesilmez. Yani zekâta bu malların tabi olması için yeniden bir tarih başlangıcı belirlenmez. Yıl sonunda da nisap baki kalmışsa zekâtın ödenmesi gerekir.⁴⁷ Yıl ortasında nisaptaki olabilecek noksanlıkların zekâtın gerekliliği için bir zararı olmaz.

4. Hayvanların Zekâtı

Zekâta tabi hayvanların evcil olması yanında şu altı türden olması da gerekir. Koyun, keçi, sığır, manda, deve ve at. Ebû Hanîfe'ye göre, atlara da zekât farzdır. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise atlara zekât gerekmez. Fetvaya esas olan bu ikinci görüştür. Katır, eşek ve geyikler için de zekât gerekmez.

Hayvanlardan zekât vermenin farz olması için şu şartların bulunması gerekir⁴⁸:

1. Zekâta tabi olacak hayvanların evcil olması.
2. Hayvan sayısının ileride açıklayacağımız nisap miktarlarına ulaşması.
3. Hayvanların üzerinden sahibinin mülkiyetinde olarak bir yıl geçmesi.
4. Yılın büyük bir kısmında hayvan saime, yani kırlarda mera ve otlaklarda beslenmiş olması, evde yulaf, yem vb. ile beslenen hayvanlardan olmaması. Ticaret için olan hayvanların hükmü diğer ticaret malları gibi olur.

Koyun ya da Keçilerin Zekâtı

Saime olan koyun ve keçi sürüsünün kırktan azına zekât düşmez. Koyun ve keçi sayısı kırk olur ve bunların üzerinden bir yıl geçerse zekât farz olur. 40'tan 120'ye kadar bir koyun, 121'den 200'e kadar iki koyun, 201'den 399'a kadar üç koyun zekât verilir. 400 koyun için de dört koyun zekât gerekir. Bundan sonra her 100 için bir koyun daha verilir. Zekât miktarının arttığı dilimlerin alt ve üst sınırı arasındaki sayı bağışlanmış olup, zekâta tabi değildir. Keçi de koyungibidir.

47. Ömer Nasuhi Bilmen, İstilahat-ı Fikhiyye Kamusu, c. 4, s. 94

48. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, c. 1, s. 494; İbn Kudâme, el-Muğnî, c. 2, s. 575-577, 591-596

Sığır ya da Mandaların Zekâtı

Saime olan sığır cinsi hayvanların nisabı otuzdur. Bundan azına zekât gerekmez. 30 sığırdan 40 sığıra kadar zekât olarak iki yaşına girmiş erkek veya dişi bir buzağı verilir. 40 sığırdan 60 sığıra kadar üç yaşına girmiş erkek veya dişi bir dana verilir. 60 sığırdan ise birer yaşını bitirmiş iki buzağı verilir. Sonra her otuzda bir buzağı ve her kırkta bir dana hesabı üzere zekât verilir. Zekât konusunda sığır ile manda aynı tür kabul edilir.

Develerin Zekâtı

Saime develerin beşten azına zekât düşmez. Birer yaşlarını bitirmiş beş deve için bir koyun verilir. Fazlası dokuz deveye kadar muaftır. 10 deveden 20 deveye kadar her beş devede bir koyun verilir. 20'den 24'e kadar zekâtтан muaftır. 25 deveden 35 deveye kadar iki yaşına girmiş bir dişi deve yavrusu verilir. 36'dan 45'e kadar üç yaşına girmiş bir dişi deve verilir. 46 deveden 60 deveye kadar dört yaşına girmiş bir dişi deve verilir. 61'den 75 deveye kadar beş yaşına ayak basmış bir dişi deve verilir. 76'dan 90'a kadar üçer yaşına girmiş iki dişi deve vermek gerekir. 91 deveden 120 deveye kadar dört yaşına girmiş iki dişi deve verilir. 120'den 145 deveye kadar dört yaşında iki deve ile birlikte her beş devede bir koyun verilir. 145 deveden itibaren 224'e kadar beşer, ondan sonra onar basamak olarak devam eder.

Ticaret malı olarak elde bulunan hayvanlar ticaret malının zekâtına tabi olur.

5. Bina ve Sanayi Tesislerinin Zekâtı

Günümüzde sermaye toprak ve ticaret dışında daha düzenli gelir sağlamak amacıyla başka yönlerle yönelmiştir. Kira geliri sağlamak için işyeri, dükkân, han, apartman, depo ile üretim için tesis edilen fabrikalar, nakliye işi için otobüs, tren, uçak, gemi, tır ve benzeri vasıtalar, sığır ve tavuk çiftlikleri bunlar arasında sayılabilir. Bunların hepsi kendisinde büyüme ve gelişme olmaksızın geliri için yapılan yatırımlardır. Bu yüzden de gelirlerinden ve kârlarından zekât vermek gerekir.

Örneğin, 100.000 € değerinde evi ve yılda 10.000 € kira geliri olan bir kişinin, evin değeri değil de kirası üzerinden zekâtını ödemesi gerekir. Böyle bu evin yıllık zekâtı: $10.000 \text{ €} : 40 = 250 \text{ €}$ 'dur.

Diğer yandan bazı durumlarda ticaret malı ve kira geliri bir malda toplanabilir. Bir müteahhit satacağı bazı daireleri geçici olarak kiraya verse, bu dairelerin ticaret malı olma niteliği değişmez.

Yine mesela; on tane yolcu otobüsü olan kimse, bunların gelirinden zekât verir. Ancak yıl içinde bunlardan üç tanesini satmaya karar verse, alıcı çıkıncaya kadar, bunların sefere devam etmesi ticaret malı sayılmalarına engel olmaz.

Sanayi tesislerinin üreme ve çoğalma niteliği bulunmayan fabrika binası, makineler, lojmanlar, servis araçları, depolar ve bu tesislerin üzerinde kurulduğu gayrimenkuller kıymeti üzerinden zekâta tabi olmaz. Belki bu kuruluşun döner sermayesinden, yıl sonunda borçlar düğüldükten sonra geride kalan nakit para, sağlam alacaklar, ham madde ve mamul maddeler vb. gelişme ve artma niteliği bulunan ekonomik değeryler zekâta tabi olur.

Şirket ticaret amacıyla veya gerektiğinde nakde çevirmek için birtakım gayrimenkullere yatırım yapmışsa, bunlar kıymeti üzerinden zekâta girer.

6. Zekâtı Ödeme Yolları

Zekâta tabi olan altın, gümüş, zirai ürünler ve evcil hayvanlar ile ticaret mallarının zekâtlarını kendi cinslerinden vermek caiz olduğı gibi kıymetlerini nakit olarak vermek de caizdir. Bu konuda mal sahipleri tercih hakkına sahiptir. Nitekim, öşür, haraç, fitre, adak ve azat etme dışındaki kefaretlerde de hüküm böyledir.

Zekâta gaye ihtiyaç içinde olanların bu ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Zekât, zekâta tabi malın kendisinden ödenebileceğı gibi çoğı zaman kıymetini vermekle de eda edilir ve ihtiyaç içindekilerde kendi ihtiyaçlarını bu bedelle karşılarlar.

Bu duruma göre bir kimse altının zekâtı için, kıymeti kadar gıda maddesi veya kumaş verebilir. Yine saime hayvanlar veya ticaret malları için de nakit para verebilir. Ancak ihtiyaç sahipleri için yararlı olanı tercih etmek daha uygundur.

7. Muhtelif Meseleler

Bir alacağı, bir malın veya kabzedilecek başka bir alacağın zekâtı olarak bağışlamak caiz değildir. Çünkü alacak maliyet bakımından maldan eksiktir. Bu yüzden tam olan bir şey karşılığında eksik olan bir şey verilemez.

Bir kimse bir fakirdeki alacağını tamamen bağışlasa, zekâta niyet etsin veya etmesin yalnız bu alacağı ait tesbit edilecek zekâtı vermiş sayılır. Yine alacağın bir bölümünü bağışlasa, yalnız bu bölümün de sabit olacak zekâtını vermiş olur. Mesela, yoksuldaki 10 bin euro alacağının yarısını bağışlasa, diğery yarısı için yine sabit olacak zekât yükümlülüğü devam eder.

Diğer yandan bir kimse bir yoksuldaki alacağını kendi elindeki bir malın zekâtı için bağışlasa bununla o malın zekâtını vermiş olmaz. Yine yoksuldaki bu alacağını başka bir kimsedeki alacağının zekâtı için o yoksula bağışlasa, bununla o kimsedeki alacağının zekâtını vermiş olmaz. Ayrıca, alacaklı, yoksul olan borçlusunu zekât yoluyla borcundan kurtarmak isterse, ona diğer zekâta tabi mallarının zekâtından verir ve yoksul da bununla borcunu ödeyebilir.

Bir kimse, başkasındaki alacağını elindeki bir malının zekâtına mahsup etmek üzere bir yoksulun gidip almasına yetki verse, bununla o zekât tahsilat sırasında ödenmiş olur.

Bu duruma göre sağlam müşteri çek ve senetleri zekâta sayılmak üzere fakire ciro edilebilir. Ancak zekât bu çek veya senedin bedeli tahsil edildiği zaman ödenmiş sayılır.

Nisap miktarında olan bir malın zekâtı daha yıl dolmadan yoksullara verilebilir. Ancak nisap miktarına ulaşmayan malın zekâtı önceden verilemez. Böyle bir mal daha sonra nisap miktarına ulaşsa bu andan itibaren bir yıl sonunda ayrıca zekâta tabi olur. Daha önce verilen miktar nafile sadaka yerine geçer.

Bir kimse usul ve fîruundan olmayıp yalnız hısımlık bakımından nafakasıyla yükümlü bulunduğu bir yetime zekât niyetiyle elbise yaptırsa veya ona yenilecek bir şeyler verse zekâtı yerine geçer. Fakat böyle bir yetimi sofrasına alarak beraber yedikleri yemeklerin kıymetini zekâtına saymak istese caiz olmaz. Çünkü bu durumda temlik bulunmuş olmaz.

Zekâtın ehil olan kimseye temlik edilmesi şart olduğu için, temlik (sahip kılma) niteliği taşımayan ibaha (bağışlama, teberru) suretiyle fakirlere yemek yedirme, bir hayır için para harcama zekâta mahsup edilemez. Mesela; bir zekât parasıyla köle azat edilemez, birisine hac yaptırılamaz, yol, köprü ve çeşme inşa ettirilemez, ölülerin kefenleri alınamaz ve borçları ödenemez.

Fakat bir yoksul aldığı zekât parasını kendi isteği ile bu gibi yerlere harcarsa, bundan hem o yoksul hem de ona bu zekâtı vermiş olan kimse sevap kazanmış olur. Yine vereceği zekâttan düşmek üzere bir yoksulu evinde oturtmakla zekât verilmiş olmaz. Çünkü bu bir temlik sayılmaz. Ancak kişi ay sonlarında yoksul kiracısına zekât niyetiyle yardım yaparak kirayı ödemesini sağlayabilir.

FİTİR SADAKASI (FİTRE)

Fıtır sadakası, ramazan ayının sonuna yetişen ve asli ihtiyaçlarının dışında en az nisap miktarı bir mala sahip olan, zekât vermese bile zekât alacak durumda olmayan her hür Müslüman için yılda bir defa verilmesi vacip olan bir sadakadır. Buna kısaca “fitre” denir ki, fitrat (yaratılış) sadakası, yani sevap için verilen yaratılış ihsanı anlamına gelir.

Fitre hicretten sonra, ramazan orucunun farz kılındığı yıl ve zekâtın farz kılınmasından önce meşru kılınmıştır.

Fıtır sadakası bir yardımlaşmadır. O sene tutulan orucun kabulüne vesile olur. Ölüm sırasındaki sıkıntılardan ve kabir azabından kurtuluşa sebep olacağı bildirilmiştir. Ayrıca ihtiyaç içinde olan insanların, bu ihtiyaçlarından en azından bir kısmını karşılaması sebebiyle, onların da bayram mutluluğunu tatmalarına yardımcı olur.

Her ne kadar fitre Ramazan Bayramı’nın birinci günü sabah vaktinin girmesi ile vacip olursa da bundan birkaç gün önce, hatta bir kaç ay veya yıl önce de, sonra da verilebilir. Bayram sabahı vacip olmasının hikmeti ise, ihtiyaç içinde olan insanların fitre ile bayram namazından çıkmadan önce ihtiyaçlarını az da olsa karşılamış olmaları içindir.

İbn Abbas (r.a.)’tan gelen bir rivayette şöyle buyrulur: “Resûlullah (s.a.v.) oruçluları gereksiz ve çirkin sözlerden arındırmak ve yoksullara yiyecek sağlamak için fitreyi farz kılmıştır. Fitreyi kim namazdan önce öderse bu makbul bir zekât, kim de namazdan sonra öderse bu da herhangi bir sadaka olur.”⁴⁹

Abdullah b. Sa’lebe (r.a.)’dan rivayet edilen bir hadîs-i şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.v.), “*Buğdaydan, arpadan veya hurmadan bir sa’ını hür veya köle, küçük veya büyükler için sadaka olarak veriniz.*”⁵⁰ buyurmuş ve fıtır sadakasının kişi başına verilmesini beyan bildirmiştir.

49. Buhârî, Zekât, 70, 71, 77; Müslim, Zekât, 12, 13, 16; Ebû Dâvûd, Zekât, 18, 20; Nesâî, Zekât, 31, 33; İbn Mâce, Zekât, 21

50. Ahmet b. Hanbel, V, 432

Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)'ın bir rivayetinde ise, ödenmesi lazım olan fitre miktarları şöylece belirlenmiştir: Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) anlatıyor: “Biz fitre zekâtını, Allah'ın resulü aramızda iken, yiyecek maddelerinden bir sa' veya hurmadan bir sa' veya arpadan bir sa' veya kuru üzümünden bir sa' yahut keşden yine bir sa' olarak veriyorduk. Ben yaşadığım sürece vermeye devam edeceğim.”⁵¹

Yukarıdaki rivayetlerde fitrenin nelerden verileceği ve miktarı belirlenmektedir. Buna göre, fitre buğday, arpa, hurma ve kuru üzümünden bir sa' olarak verilecektir. Bugünkü ölçülerle fitre miktarı şu şekilde belirlenebilir:

- a) Şeri ölçülere göre bir sa', 2.912 gramdır.
- b) Örfi ölçüye göre, 3.328 gramdır.

İbn Abbas (r.a.) ve Amr b. Şuayb'ın babası ve dedesi yoluyla rivayet ettiği merfu hadise göre, buğday ve buğday cinsinden fitre yarım sa' olarak verilir.⁵²

a) Arpa, kuru hurma ve kuru üzüm fitre miktarı şeri ölçüye göre yaklaşık 3 kg, örfi ölçüye göre ise 3,33 kg olur.

b) Buğday ve aynı hükümde bulunan buğday unu ve kavut için ise, şeri ölçüye göre yaklaşık 1,5 kg, örfi ölçüye göre ise 1,66 kg olur.

Bu iki tür ölçekten birisini tercih etmek mümkün olmakla birlikte örfi ölçek daha fazla olduğu için, muhtaçların yararına olacağı ve daha çok sevap kazanmaya vesile olacağı için tercih edilirse daha iyi olur.

Fitre bu gıda maddelerinin bizzat kendilerinden verilebileceği gibi, kıymetleri de verilebilir. Ancak muhtaçların durumuna göre tercih yönlerine gidilebilir.

Fitreyi nisap miktarı mala sahip olan hür, Müslüman, küçük, büyük, erkek ve kadın, akıllı veya akıl hastası herkes öder. Ancak nisap miktarının malın asli ihtiyaçlardan fazla olması gerekir. Bu temel ihtiyaçlar da mesken, elbise, ev eşyası, binit, hizmetçi, ailenin bir aylık veya daha sağlam görüşe göre bir yıllık geçim masrafları ve borçlarıdır. Nisap miktarı iki yüz dirhem gümüş veya yirmi miskal altın veya bunların kıymetine denk bir maldır.

51. Ahmet b. Hanbel, III, 73, 98; Burada yiyecek maddesinden kastedilen buğdaydır. Keş ise, yağı alınmamış sütle karıştırılmış ve kurutulmuş undur.

52. Şevkânî, Neylül-evtâr, IV, 183

Ancak burada nisabın üzerinden bir yılın geçmesi şart değildir. Hanefîler dışında üç mezhep imamına göre fitre ramazanın son akşamı güneşin batmasından itibaren vacip olur. Bayramdan sonraya bırakılması haramdır. Ancak özürlü olması durumu müstesnadır. Bununla birlikte fitrenin tehir edilmesi, fitreyi düşürmez ve kazası gerekir.⁵³

Fitre sarf edileceği yerler bakımından her durumda zekâtın aynıdır. Yani zekât ve fitre fonu aracılığı ile beraberce toplanır ve harcamaları da ona göre yapılır. Fitre kişinin eşine, usul ve fûruuna, yani anne veya babasına, çocuk ve torunlarına verilemez. İmam Ebû Yûsuf ile İmam Şâfiî'ye göre fakir olan zimmiye de verilemez. Fetvaya esas olan görüş budur. Çünkü fitrenin amacı, bayram gününde yoksul Müslümanların ihtiyaçlarını karşılamak, onların bayram sevincine katılmalarını sağlamak ve rahat ibadet yapmalarına imkân hazırlamaktır.

SON SÖZ

Dinimizde asloian, yapılan iyiliklerin, hayır ve hasenatın sevap olarak karşılıklarının eksiksiz ve tam olarak alınabilmesidir. Bunların sadece Allah rızası için yapılması ve içine zerre kadar riya, gösteriş, kendini beğenme gibi insani zaafiyetlerin girmemesi gerekir. Bunu temin edecek en önemli yöntem ise, bütün bunları biraz da gizleyerek yerine getirmektir.

Cenâb-ı Hak bunun böyle olmasının daha iyi olacağını şu âyet-i kerîme ile haber veriyor: *“Eğer sadakaları (zekât ve benzeri hayırları) açıktan verirsiniz ne âlâ! Eğer onu fakirlere gizlice verirsiniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır. Allah da bu sebeple sizin günahlarınızı örter. Allah, yapmakta olduklarınızı bilir.”*⁵⁴

53. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, II, 29-31; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, II, 98 vd.; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-müctehid, I, 269; İbn Kudâme, el-Muğnî, III, 183

54. Bakara suresi, 2:271

*“Kıyamet günü başka himaye bulunmayan günde Allah Teâlâ’nın himayesinde olacak yedi kişiden birisi de verdiği sadakayı gizleyen ve sağ elinin verdiği sadakadan âdeta sol elinin haberi olmayacak kadar gizli veren kimsedir.”*⁵⁵ hadîs-i şerifinde de anlatılan husus budur.

Bütün bunlardan dolayıdır ki, İslam medeniyetinde adına “sadaka taşı” denilen; yardımseverlerin gizlice içine yardımlarını koydukları ve ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçları kadar almasına imkân sağlayan köşeler oluşturulmuştu. Sadakayı kim verdi, kim aldı, kimse birbirini tanımazdı. Sadakayı veren kibir, gurur ve riyadan; sadakayı alan da incitilmekten korunmuş olurdu.

Hiçbir Müslüman’ın, yapmış olduğu hayırlarını, zekât ve fitrelerini açıklama zorunluluğu söz konusu olmadığı gibi, bu, mala dayalı ibadetleri teslim alan kurumların da bu ibadetleri yerine getiren hayır sahiplerini ilan etme hakkı, yetkisi ve zorunlulukları yoktur. Aksi takdirde, hayır sahiplerinin bu anlayışlarına saygısızlık yapmış olurlar.

55. Buharî, 5/242, H. No: 1334

